

ELIADIAN HERMENEUTICS IN POLAND: STANISLAW TOKARSKI – *ELIADE AND THE WEST*

Magdalena FILARY

University of Craiova

Abstract: Stanislaw Tokarski, Polish professor at The Institute of Middle and Far Eastern Studies of the Jagiellonian University in Cracow, wrote a book entitled “Eliade and Orient”, published in 1984 by Ossolineum Publishing House in Wrocław, and received with a great interest by the part of the specialist audience.

In his work, Tokarski focuses mainly on Eliade's philosophical side that tends to Orient, analysing “Traité d'histoire des religions” - a source of inspiration for many foreign philosophers and historians of religion, including those from Poland. This book is also a kind of monograph dedicated to this scientist, it constitutes the general reflection from anthropological and religious perspective, the analysis of Eliade's studies on shamanism and yoga. Presenting his biographical details to the Polish public, as well as the most significant scientific works of the great Romanian philosopher and writer, Tokarski mentions the Polish scientists who collaborated with Eliade, who applied his conceptions in their research and those who wrote about his essays.

In our paper, we present the structure of this book, its analysis, thus showing the different ways of Mircea Eliade's perception in Poland.

Keywords: yoga, shamanism, history of religions, myth, Orient

Stanislaw Tokarski – profesor la Institutul Orientului Apropiat și Îndepărtat din cadrul Universității Jagiellone din Cracovia, a absolvit Facultatea de Orientalistică și Facultatea de Filozofie și Sociologie la Universitatea din Varșovia. A scris teza de abilitare din filozofie în 1993 cu titlul: „Yoghini și comunități. Receptarea modernă a hinduismului”. În anul 2002 a obținut titlul de profesor universitar. Printre preocupările lui, în afară de filozofie, se enumeră tradițiile Indiei și studii culturale de comparativă. Lucrează la Universitatea Jagiellonă din Cracovia și la Institutul Culturilor Mediteraneene și Orientale din cadrul Academiei Naționale de Știință (PAN). Este autor al multor cărți despre cultura și filozofia Orientului Îndepărtat, printre altele:

- *Orientul și contraculturi*, Varșovia, Ed. Wiedza Powszechna, 1984;
  - *Eliade și Orientul*, Wrocław, Ed. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984;
  - *Yoghini și comunități*, Wrocław, Ed. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987;
  - *Budo. Arte de luptă japoneze* (coautor W. Sikorski), Szczecin, Ed. Glob, 1988;
  - *Arte de luptă. Forme mobile de expresie a filozofiei orientale*, Szczecin, Ed. Glob, 1989;
  - *Călătoria zeilor*, Varșovia, Ed. Semper, 1993;
  - *Școala Chicago – o dispută despre dialogul intercultural*, Varșovia, Ed. Wydawnictwo Naukowe Askon, 2001;
  - *India modernă: provocările dezvoltării* (coautor S. Bhutani), Varșovia, Ed. Wydawnictwo Naukowe Askon, 2007;
- S. Tokarski este și traducător al unor lucrări științifice eliadești, ca de exemplu:
- *Mircea Eliade, Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. 1, Varșovia, Ed. Instytut Wydawniczy PAX, 1988;

• Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. 2, Varșovia, Ed. Instytut Wydawniczy PAX, 1994.

Una dintre cele mai ample lucrări care au apărut despre Eliade în Polonia este cartea lui Tokarski *Eliade și Orientul*. Cartea are 176 pagini, este alcătuită din cuvânt înainte al autorului, notă explicativă, șase capitole, încheiere și bibliografie.

Cuvânt înainte

Tokarski începe cartea citându-l pe Eliade: „Nu știu cum s-ar fi petrecut viața mea dacă în pragul tinereții mele nu apărea India” (*Fragmente de Jurnal*, 1973, p. 102) și prezentându-ni-l ca savant, filozof și artist apreciat nu numai în cercurile specialiștilor din diferite domenii ale științelor umaniste, ci cunoscut și ca autor al unor bestsellers, propagator al cercetărilor asupra religiei și miturilor care, prin dialogul său cu Orientul, ne arată modul de abordare a culturilor moderne.

Apoi Tokarski trece la observația că Eliade pleda pentru o „a doua Renaștere”, ceea ce a constituit baza orientării sale. Conform lui Tokarski, Eliade face parte din generația „perioadei de revoltă” care resimțea apropierea renașterii culturii, având ca scop unirea raselor, popoarelor și religiilor. În acest context trebuie creată o disciplină nouă care să coordoneze reînnoirea culturii, și anume „o antropologie nouă” al cărei centru ar trebui să devină istoria sensului religiei. Tokarski scrie că Eliade, deschizând o astfel de perspectivă, a adus o contribuție originală atât la știința religiilor, cât și la științele umaniste. Datorită „călătoriilor sale” în diferite epoci și culturi, Eliade a creat statutul de veșnic călător. Atât biografia lui Eliade, cât și opera lui literară vorbesc despre iubire, yoga și eterna călătorie, ceea ce poate fi un fel de indicator pentru generațiile care „fug nicăieri”, un model de bard. În acest sens, Tokarski constată că acestea au constituit pentru vremea contraculturii o valoare la fel de importantă ca și opera lui științifică. Totodată, se poate constata că savantul indolog merită porecla „guru al Americii”, care i-a fost dată de către studenți care au trăit marele happening – Festivalul Vieții de la Chicago în timpul Convenției Democratice din 1968. Eliade a propagat într-un fel o privire distantă asupra culturii occidentale. Tokarski îl compară cu marele antropolog James George Frazer, care, prin cartea sa *Creanga de aur*, i-a influențat pe marii scriitori și poeți, precum T.S. Eliot, D.H. Lawrence, J. Joyce. Cam aceeași dorință de „a deschide Occidentului ferestrele” către alte lumi ale imaginației orientale, observă Tokarski, o are și Eliade.

Capitolul I

Mircea Eliade – viața și opera

Tokarski începe prezentarea lui Eliade, menționând lucrarea cu titlul: *Mircea Eliade*, care a apărut la colecția „Cahiers de l’Herne”, Paris, 1978, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani ai savantului, și care este un fel de enciclopedie eliadiană. La apariția acestei cărți au participat specialiști din diverse domenii, deoarece Eliade a contribuit cu studii aproape în orice domeniu al științelor umaniste moderne.

Operele lui Eliade au fost traduse și citate în multe limbi, inclusiv în poloneză. Totuși, Eliade – un savant cu o faimă mondială – este apreciat în România mai ales ca reprezentant al avangardei literare din a doua jumătate a sec. XX, pe când în Occident este aproape necunoscut ca scriitor din cauza barierei lingvistice și culturale, precum și a caracterului diferit al operelor lui și a balansării între știință și literatură.

Tokarski consideră că fără a cunoaște operele științifice și filozofice ale lui Eliade, romanele lui își pierd sensul de bază. Aceasta se întâmplă din cauza împletirii timpului fantastic, psihologic și istoric. Profesorul polonez subliniază și importanța cunoașterii biografiei lui Eliade pentru a înțelege mai bine opera lui. Aici se referă la jurnale care conțin comentarii mai ales la lucrările științifice, dar și explicații la construcții artistice. Eliade

crează sinteze îndrăznețe, compară fapte surprinzătoare, face o construcție științifică proprie și originală, care îi permite să introducă noua dimensiune și tematică în multe discipline științifice.

Apoi, Tokarski trece la prezentarea datelor biografice ale lui Eliade. Scrie despre debutul lui la „Ziarul Științelor Populare”, unde a câștigat un premiu cu nuvela *Cum am găsit piatra filozofală*, despre activitatea lui publicistică la diverse reviste, unde publica relatări din călătorii, recenziile lucrărilor științifice din străinătate, nuvele și eseuri și despre primele încercări ale lui Eliade ca scriitor, despre primul său roman: *Romanul adolescentului miop*, pe care l-a trimis la concurs și a suferit o înfrângere, deoarece i-a fost înapoiat, iar premiul l-a luat Eugène Ionesco, care nu era cunoscut la acea vreme. Această înfrângere a creat totuși începutul prieteniei dintre cei doi autori. Tokarski scrie și despre prietenia lui Eliade cu Giovanni Papini care i-a lărgit orizontul cultural. Despre studiile sale asupra filozofiei lui Giordano Bruno, pentru care a învățat limbile persană, ebraică, sanscrită, a cules date despre folclorul românesc, despre șamanism și religii orientale. Se orienta bine și în sfera filozofiei Occidentului, știa germană, franceză, engleză. Eliade și-a întărit poziția în cultura română prin călătoria sa exotica în India. Aventura lui cu Orientul a pus amprentă asupra operei literare, asupra felului de a aborda cultura modernă și asupra antropologiei eliadiene. Tokarski încearcă să explice fascinația lui Eliade pentru India. Pe de o parte, se consideră că se datorează scriitorului și filozofului indian Surendranath Dasgupta - autor al cărții *A History of Indian Philosophy* - , datorită căruia Eliade a primit o bursă de studii în Calcutta, pe de altă parte, interesul lui Eliade pentru cultura indiană a trezit venirea în București a primului laureat indian al premiului Nobel pentru Literatură (1913) – Rabindranath Tagore și vizita lui Eliade la școala lui din Shantiniketan. Se poate spune că filozofia lui Eliade este continuarea filozofiei lui Tagore. Interesul pentru mit, folclor, accentuarea rolului creativ al imaginației pot fi deduse din gândirea lui Tagore.

Mai departe, Tokarski readuce perioada bucureșteană a lui Eliade, legată de înființarea Grupului „Criterion”, împreună cu E. Ionesco și E. Cioran. Spune și despre importantul succes editorial al lui Eliade, și anume înființarea revistei „Zamolxis”, dedicată istoriei religiilor. Aici trebuie menționat faptul că la Nr. 1 al revistei din 1938 Eliade a colaborat printre altele cu J. Przyluski – istoric polonez al religiilor care a contribuit cu articolul „Cultul stindardului la sciți și în India.” Sunt amintite, de asemenea, plecarea lui la Paris și înființarea revistei „Luceafărul”, grupul „Eranos” și colaborarea lui Eliade cu Jung, precum și plecarea în America și preluarea catedrei de istoria religiilor la Universitatea din Chicago.

Eliade a unit experiențele „renașterii indiene” a sec. XX cu o prezență vie a Indiei în contracultura Occidentului. Eliade formulează teoria „celei de a doua renașteri” care se apropie, legând-o astfel cu vechiul postulat de a crea „o antropologie nouă” datorită revistei „Antaios”, editată la Stuttgart cu ajutorul financiar al lui Jung. Tokarski menționează și faptul că Eliade devine un eminent propagator al ideii de a reinnoi rolul religiei și mitului. În acest scop, înființează la Chicago, în 1961, revista „History of Religion”, împreună cu Kitigawa și Long.

Ca orice personalitate eminentă a culturii sec. XX, Eliade a fost de multe ori un subiect al unor critici. Căutând „un numitor comun” pentru religiile vechi și noi ale Occidentului și Orientului, deseori se abatea de la modelele științifice. Totuși, înțelegerea unor probleme și metode în științele umaniste occidentale nu ar fi posibilă fără eliadism.

Capitolul II

Metodologia eliadiană a cercetării religiilor

În acest capitol Tokarski descrie cea mai semnificativă lucrare a lui Eliade - *Tratat despre istoria religiilor*, precum și receptarea lui în străinătate, subliniind că aceasta a fost diferită în funcție de țara și limba în care a fost tradus. În Polonia, *Tratatul* a apărut în

traducerea lui Jan Wierusz-Kowalski, la Editura Książka i Wiedza din Varșovia, prima ediție în 1966 cu prefața lui Leszek Kołakowski¹ și postfața lui Stanisław Tokarski; a doua ediție: Łódź, 1993, Ed. Opus; a treia – revăzută și adăugită: Varșovia, 2000, Ed. KR. Tokarski scrie despre neînțelegeri și deformări în interpretarea *Tratatului* (mai ales în Franța și America), explicând că aceasta este o lectură grea din mai multe puncte de vedere. Textul are foarte multe detalii factuale, este plin de digresiuni și repetări. Eliade este în creația sa științifică în același timp artist și scriitor care apreciază la fel de mult modul expresiei, cât și conținutul textului, compoziția și originalitatea lucrărilor. Are pretenții artistice mari față de cărțile științifice, lansând stilul cu care nu au fost obișnuiți cercetătorii „tipici”. Precum spunea și Emil Cioran, „Eliade aprecia mai mult cărțile decât zeii...” (Kitagawa, 1969, p. 408). *Tratatul* are urmele acestui cult al cărții, atât din punct de vedere lingvistic, cât și din punctul de vedere al modului de a construi întregul text. După cum spune Tokarski, Eliade este maestru al formelor mici. Orice fragment constituie un eseu frumos. Stratul „literar” distrage deseori atenția de la reflecțiile științifice. La fel se poate spune despre caracterul dramatic al *Tratatului* – Eliade căuta soluții pentru dezvăluirea misterelor omenirii contemporane și a secretelor existenței umane. *Tratatul* este deci o carte de secrete, de aceea se trage din inspirația lui Frazer și este comparat cu *Creanga de aur*. Eliade se situează printre fenomenologii religiei, fiind continuator al modului de a cerceta indicat de R. Otto sau J. Wach. Sinteza gândirii Occidentului cu metodologia filozofiei orientale este specifică cercetării eliadiene.

În continuare, Tokarski explică noțiunea de *sacru* și *profan*, precum și termenii: *dialectica hierofaniei* (dialectica sacru-profana) și *simbol religios*. Menționează și criticii lui Eliade, printre care G. Durand, care i-a reproșat inconsecvența construcției *Tratatului*. În schimb, pentru F. Sullivan această inconsecvență este o realizare remarcabilă a lui Eliade prin construirea operei ce arată dialectica *sacrum* și *profanum*².

În articolul *Homo religiosus and Historical Faith*, Hamilton îl numește pe Eliade un „mistic” care cercetează prezentul cu mijloacele tradiției³.

T. Altizer a înțeles altfel metodologia lui Eliade. Ca cea mai importantă teză a *Tratatului* a considerat a fi separarea radicală a sferelor *sacrum* și *profanum*. Altizer se folosește de dialectica eliadiană a *sacruului* și a *profanului* ca să propage „teologia morții lui Dumnezeu” ca o continuare a ideii *Tratatului*.

J. Saliba încearcă să ia apărarea operei eliadiene în lucrarea sa *Homo Religiosus in Mircea Eliade. An Anthropological Evaluation* (Leida, 1976). Saliba spune că Eliade a adunat un material extrem de bogat și diversificat ca să exemplifice concepția sa, inspirându-se din diferite domenii, precum: orientalistă, etnografie, știința religiilor, antropologie, istoria artei, critica literară, filmologie, psihologie, politică etc. S-a folosit și de realizările cercetătorilor științifici din Asia, Europa, Africa, America, Australia, ceea ce a fost posibil datorită călătoriilor, contactelor și competențelor lingvistice ale lui Eliade.

Apoi Tokarski îl menționează pe savantul rus S.A. Tocarev care a făcut o critică generală a metodologiei lui Eliade din perspectiva istorico-sociologică în lucrarea sa *Early Forms of Religion and Their Development* (1964).

Următoarea parte a capitolului este consacrată analizei tematicii legată direct sau indirect cu Orientul. Tokarski își concentrează atenția mai ales asupra modului lui Eliade de a

¹ Leszek Kołakowski (1927-2009) – filozof polonez, se ocupa mai ales de istoria filozofiei, istoria ideilor, filozofia religiei, precum și de eseistică și publicistică. Profesor la mai multe universități, printre care Oxford University, Yale University, Chicago University. Primul laureat al Premiului John Kluge pentru întreaga activitate în domeniul științelor umaniste, acordat de Biblioteca Congresului SUA.

² G. Durand, citatul conform lucrării F. Sullivan, *Imagination and Understanding of Sacred Real in the Thought of M. Eliade*, Paris, 1971, p. 280

³ *The Journal of Bible and Religion*, 1965, pp. 213-222.

vedea yoga, enumeră principalele subiecte și categorii în operele lui Eliade, precum: simbolul, ritualul și timpul.

Capitolul III

Rolul mitului în teoria religiei lui Eliade

În acest capitol, Tokarski subliniază importanța concepției mitului la Eliade, referindu-se la cele trei culegeri ale eseurilor lui: *Le Mythe de l'Eternel Retour*; *Aspects du mythe*; *Mythes, rêves et mystères*. Filozoful și sociologul polonez, prof. Józef Niżnik, în cartea sa *Mit jako kategoria metodologiczna* (Varșovia, 1978) se apropie de categoria mitului la Eliade, deoarece permite urmărirea sensului miturilor arhaice, călătoriei lor și variantelor în culturi cu mitologie scrisă, dar, în același timp, permite cercetările pe teren printre civilizații primitive. Tokarski scrie despre analiza mitului lui Eliade în culturi arhaice, care constă în cele două metode opuse de cercetare a mitului: antropologică și fenomenologică, despre care scria Robert Luyster în articolul său *The Study of Myth: Two Approaches*.⁴ Apoi îl citează pe Eliade încercând să explice semnificația mitului: „A cunoaște mitul înseamnă a învăța secretul originii lucrurilor”. Scrie și despre aspecte ale mitului în lumea modernă și despre diferența între concepția mitului la Eliade și tradiția Orientului.

La sfârșitul capitolului, Tokarski face câteva observații critice, spunând că Eliade leagă mitul cu categoria sacrum, iar culturile primitive cu spiritualitatea arhaică. Totodată, îi acordă mitului un rol foarte important nu doar în culturi tradiționale. Totuși, nu precizează clar o metodă de cercetare a miturilor, ceea ce ar ajuta la omiterea dificultăților legate de analiza lor. În culturile primitive nu este ușor să găsim o diferență clară între mit (sacrum) și folclor (profanum). Acordând miturilor rolul creativ în orice sferă a vieții societăților tradiționale, Eliade nu ia în considerare faptul că există și civilizații primitive cu o mitologie redusă. I se reproșează accentul prea puternic asupra orientării mitului către trecut. Totuși, observațiile lui Eliade constituie o inspirație valoroasă pentru interpretarea mitului de către alți filozofi și antropologi.

În volum se mai arată că, în Polonia, de analiza critică a eseurilor lui Eliade despre mitologie s-au ocupat, printre alții: E. Mieleckiński (*Poetyka mitu*); M. Czerwiński (*Mit, magia, fikcja*); J. Wierusz-Kowalski (*Dramat a kult*), dar și J. Grotowski în filozofia teatrului, astfel încât concepția mitului lui Eliade este prezentă și în științele umaniste poloneze.

Capitolul IV

Șamanism

Tokarski consideră că șamanismul este cea mai originală concepție în lucrările lui Eliade. În cartea *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*, șamanismul constituie o confruntare între două lumi diferite: arhaică și europeană. Tokarski vorbește despre receptarea acestei concepții în străinătate, enumerând printre altele recenziile lui C. G. Jung, G. Bachelard, Lienhardt etc. În Polonia, această carte a apărut în traducerea lui Krzysztof Kocjan, la Editura Aletheia în 2011. Demonstrând o bună cunoaștere a temei, Tokarski face și o scurtă prezentare a publicațiilor despre șamanism care au apărut înaintea lucrării lui Eliade. După aceea dă definiția șamanismului conform lui Eliade, prezentându-l ca fiind un fenomen religios legat printre altele de toate culturile popoarelor din Siberia și Asia Centrală, precum și etimologia termenului de „șaman”. Mai departe, trece la explicarea termenului de „zbor magic”. Îl citează pe Eliade spunând că „o prima definiție a acestui fenomen complex, și poate cel mai puțin hazardantă, ar fi șamanism = *tehnica extazului*.”⁵ Numai ea constituie un element comun între mitologiile diferite, credințe și ritualuri. În continuare, Tokarski scrie că

⁴ *The Journal of Bible and Religion*, 1996, pp. 235-246.

⁵ M. Eliade, *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*, 2014, p. 20.

de pe vremea antropologilor V. Bogoraz, M. Witaszewski⁶ și M.A. Czaplicka⁷, șamanismul siberian este legat de diferite forme ale isteriei sau ale altei boli psihice, după care o prezintă pe cea mai cunoscută concepție psihopatologică a șamanismului – conform lui Eliade –, și anume cea a lui A. Ohlmarks. Este menționată apoi continuarea ei de către Wilken, Loelo, Layard etc.

Tokarski vorbește despre caracteristica fenomenului șamanismului care este lipsită de elasticitate din cauza unor motive atât teoretice, cât și practice. Eliade consideră extazul șamanist ca o stare unică și proporțional intensivă, deoarece o astfel de experiență a venit din yoga. Concepția eliadistă este total opusă concepției lui Findensein, acesta identificând extazul șamanist cu posedarea de către fantome.

În lucrarea sa, Tokarski subliniază opinia lui Eliade, care spune că șamanismul, în cel mai arhaic strat, este o urmă a culturii preistorice a vânătorilor siberieni, o mărturie a structurii bazate pe credința în Ființa Supremă – Dumnezeu⁸. Mai departe scrie despre persoana de șaman, care luptă împotriva demonilor ce tulbură echilibrul psihicului uman. Cercetând structura ședinței de șamanism, Eliade subliniază coincidența ei cu dramaturgia și funcțiile primelor spectacole, care, în viziuni extatice, căutau începuturile teatrului mondial. Eliade atrage atenția asupra caracterului dramatic al zborului magic, apropiat dramaturgiei scenice. Teatrul de avangardă din a doua jumătate a sec. XX s-a inspirat de la Eliade, promovând întoarcerea la sursele teatrului. Printre proclamatorii acestei idei a fost și eminentul regizor polonez și teoretician al teatrului Jerzy Grotowski, care, împreună cu Richard Schechner și alții, aspira la această idee în grupul „Drama Review”.

Capitolul V

Interpretarea eliadiană a practicilor yoga

La începutul acestui capitol autorul încearcă să definească termenul *yoga*, ale cărui rădăcini provin din India. Eliade a consacrat mulți ani cercetării fenomenului, finalizând-o cu o teză de doctorat, *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*. Totodată, Tokarski scrie că teoria lui Eliade despre yoga îl pune în opoziție cu mulți cercetători ai Orientului din Occident, care tratează yoga ca un fenomen restrâns temporal și spațial, legat de o perioadă anume și un teren anume din istoria Indiei, limitându-l până la filozofie și psihologie, pe când Eliade vede urmele lui și în etica contemporană a Indiei (Gandhi, V. Bhave), în estetica ei (Tagore), în politică, economie, religie, viața de zi cu zi, subliniind importanța practicilor yoga în popor.

Tokarski menționează de asemenea și celelalte lucrări ale lui Eliade despre yoga, și anume: *Techniques du Yoga* (Paris, 1954); *Immoralité et liberté* (Paris, 1954); *Patanjali et le Yoga* (Paris, 1962), care au fost traduse în câteva limbi străine, constituind astfel o poziție esențială în literatura mondială yoghină. În Polonia, cele trei lucrări au apărut traduse în anii următori, după cum urmează:

- *Joga. Nieśmiertelność i wolność*, trad. de Bolesław Baranowski, red. Tomasz Ruciński, Varșovia 1984, 1997, Ed. PWN;
- *Techniki jogi*, Varșovia 2009, Ed. Aletheia, trad. din lb. franceză de Beata Biały;
- *Patañdzali i joga*, red. Jerzy Prokopiuk, Varșovia 1994, Ed. Pegaz, Varșovia 2004, Ed. KR, trad. de Ireneusz Kania

Tokarski menționează și cele patru concepte fundamentale în spiritualitatea indiană: Karman, maya, nirvana, yoga. Apoi scrie despre tehnicile dobândirii autonomiei prin

⁶ Mikołaj Witaszewski (1857-1918) – etnolog polonez, se ocupa mai ales de șamanism la Iacuți.

⁷ Maria Antonina Czaplicka (1886-1921) – etnograf și geograf polonez. A studiat la Catedra de Antropologie din cadrul London School of Economics. Autoare a cărții “Aboriginal Siberia: a study in social anthropology”.

⁸ M.M.Davy, *Encyclopédie des mystiques*, Paris, 1997, p. 85.

concentrarea conștiinței asupra unui punct ce poartă numele de *ekagrata*, după care enumără cei opt pași în calea practică de a atinge desăvârșirea. Toate acestea - pe baza Tratatului lui Patanjali, *Yoga Sutra*. Apoi, scrie despre geneza și structurile yoga, prezentând concepțiile lui Patanjali. Conform lui Eliade, tehnicile yoga sunt caracteristice pentru spiritualitatea indiană și se regăsesc în hinduism și budism. Cele mai vechi urme de yoga Eliade le vede în *Rig Veda*.⁹ Însuși termenul yoga apare pentru prima dată în textele sanscrite *Taittiriya Upanishad* și *Katha Upanishad*. *Upanishadele* fac parte din *Vede* (o culegere de texte originare din vechea Indie) și formează scripturile hinduse. O bază de informații despre yoga este *Mohabharata* – una dintre cele mai importante două epopei ale Indiei antice din sec. VII/ V î.H. și *Bhagavad Gita*. Tokarski dezbate și teoria despre legătura între yoga și budism, ce constituie obiectul capitolului V din cartea lui Eliade *Le Yoga. Immoralité et liberté*, precum și despre Tantra. Autorul polonez incheie capitolul spunând că Eliade, cercetând yoga indiană, a introdus o nouă metodă de cercetare – metapsihoanaliza – încercând astfel să poarte un dialog intercultural în mijlocul științelor umaniste occidentale.

Capitolul VI

Omul integral

În ultimul capitol, Tokarski scrie despre spectacolul „Il sole splende a mezzanotte”, despre tradiția teatrală a Orientului, care ne arată imaginile pline de expresivitate ale folclorului din Asia, amintindu-ne cât de important este simbolul în imaginile artistice. Mai departe, abordează următoarele subiecte: cele două feluri de a vedea lumea: arhaic și modern, concepția „omului arhaic și modern”, ciclul circular al timpului, conflictul între „Istorie și Cosmos” ca o opoziție între modernitate și tradiție, teoria „omului integral” pe deplin conștient de patrimoniul omenirii. Reflectând asupra timpului sacru, Eliade ne amintește că timpul laic este și el diversificat, eterogen în sfera sentimentelor. Ca dovadă a acestui lucru, citează rezultatele cercetărilor lui Lévy-Brühl. „Începutul timpului” căutat în tehnicile religioase și magice este totodată și „mijlocul lumii”. În *Aspects du myth*, legând modul circular al timpului cu miturile despre începutul Raiului și despre descompunerea treptată a lumii, Eliade vorbește despre cosmogoniile grecești.

La finalul capitolului, Tokarski menționează sensul propunerii eliadiene de a căuta „un numitor comun” al imaginilor arhaice și moderne ale lumii – religie și filozofie – ilustrând povestea rabinului din Cracovia despre care vorbește Eliade în *The Quest. History and Meaning in Religion*. Rabinul Eisik din Cracovia s-a dus la Praga în urma unui vis în care i s-a spus că va găsi o comoară ascunsă sub marele pod din Praga. Când a ajuns acolo, și-a dat seama că podul este păzit zi și noapte. S-a dus la santinela și i-a spus de ce a venit până aici. Acesta a bagatelizat problema și, la rândul lui, i-a povestit rabinului despre visul său profetic. A zis că a visat despre o comoară care se află în pivnița unui rabin din Cracovia. Rabinul s-a întors repede acasă, a săpat în pivnița lui și a găsit comoara, punând astfel capăt sărăciei și a trăit fericit până la adânci bătrâneți, binecuvântând santinela din Praga. Sensul poveștii este că adevărata comoară nu se află niciodată prea departe, ea zace îngropată în ascunzișurile cele mai intime ale propriei noastre ființe.

Incheiere

La finalul volumului său, Tokarski face referire la cartea *L'Épreuve du Labyrinthe: Entretien avec Claude-Henri Rocquet* (1972), care constituie un fel de ghid în opera filozofică și artistică a lui Eliade. În Polonia, această carte a apărut în traducerea lui Krzysztof Środa, la Editura Sen, Varșovia 1992. Motivul labirintului care se repetă în această operă ne arată drumul complicat al autorului în călătoriile sale de viață, dar și cele intelectuale. Tokarski

⁹ *Rig Veda* – o colecție de imnuri vedice din India antică, dedicată zeităților rigvedice.

enumeră cele trei lecții pe care i le-a dat India lui Eliade. Prima a găsit-o în Tantra, a doua în simbol, a treia lecție o numește Eliade „descoperirea anului din neolitic”. În dialogul cu Rocquet, Eliade se uită prin aproape o mie de lucrări spre sursele formării sale spirituale, merge în pelerinaj spre Himalaya. Tokarski spune că Eliade, oferind ajutor în labirintul culturii sec. XX, se situează conștient în rolul Marelui Șaman. Istoria religiilor la Eliade se constituie într-un fel de inițiere, care să ne ajute în găsirea „Firului Ariadnei” în labirintul științei computerizate.

Bibliografie

- Altizer Th. J. J., 1962, *Eliade and Redecoverly of the Sacred*, Editura „The Christian Scholar”.
- Czerwiński M., 1973, Varșovia, *Magia, mit i fikcja*, Editura Wiedza Powszechna.
- Davy M.M., 1977, Paris, *Encyclopédie des mystiques*, Editura Seghers.
- Eliade M., 2014, București, *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*, Editura Humanitas.
- Eliade M., 1993, Varșovia, *Sacrum, mit, historia*, Editura Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Eliade M., 1966, Varșovia, *Traktat o historii religii*, Editura Książka i Wiedza.
- Frazer J., 1980, București, *Creanga de aur*, Editura Minerva.
- Hamilton K., 1965, *Homo Religiosus and Historical Faith*, „The Journal of Bible of Religion”.
- Kołakowski L., *Religia jako paraliż czasu*, Introducere [în:] Traktat o historii religii, Editura Książka i Wiedza.
- Luyster R., 1966, *The Study of Myth: Two Approaches*, „The Journal of Bible of Religion”.
- Niżnik J., 1978, *Mit jako kategoria metodologiczna*, „Kultura i Społeczeństwo”.
- Tokarski S., 2002, Varșovia, Postfață [în:] M. Eliade, *Traktat o historii religii*, Editura Książka i Wiedza.
- Tokarski S., 1984, Wrocław, *Eliade i Orient*, Editura zakład Narodowy im. Ossolińskich.